

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

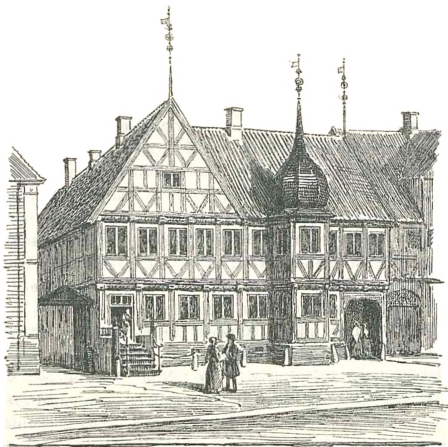
CLAUS CORTSENS GAARD I HORSENS

AF

CHR. AXEL JENSEN

AARHUS

DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
MCMIX

Claus Cortsens Gaard i Horsens.

Af Chr. Axel Jensen.

Enhver af vore større Købstæder har fra gammel Tid sit Særpræg. Byernes Historie afspejler sig i deres Bygninger, i Kirkerne og i de borgerlige Huse. Ganske vist er hver enkelt By afhængig af hele Landets Skæbne, så at Blomstringstider og Nedgangstider er fælles for de fleste, og ganske vist beherskes hvert Tidsafsnit af sin Smagsretning og giver således sin Arkitektur et fælles Stilpræg. En fremmed, der berejser Danmark, vil snarest få Øje for Lighederne mellem de forskellige

Byer ; han vil hurtigt se, at de fleste Købstadskirker præges af den senere Middelalders Murstensgotik, og at de fleste gamle Borgerhjem er byggede under to Blomstringstider, den første Renæssancetiden under Frederik 2.s og Christian 4.s Regering, den anden Klassicismens Tid under Christian 7. Men den, der fordyber sig mere i Æmnet, vil opdage, at næsten hver større By har sine Småejendommeligheder, der ikke genfindes i nogen anden, og som viser sig ikke blot i de store Kirker, men også i Borgernes beskednere Boliger. Bindingsværkshusene ser anderledes ud i Ribe end i Kolding ; Koldingenserne skiller sig atter fra Århusianerne, og Randers og Ålborg har hver sine fremherskende Typer. Men tydeligst skiller måske Horsens' Borgerhuse sig ud fra alle andre Købstadsbygninger.

Det ligger i Byens Historie. Mens Begyndelsen af 1700'erne for saa mange Provinsbyer kun medførte Forarmelse og Nedgang, klarede Horsens sig forholdsvis godt. Der lyder ganske vist Klager, især over de elendige Havneforhold, men der er dog adskillige Kendetegn på, at Tilstandene ikke var helt dårlige, og at Horsens kunde glæde sig ved god Trivsel og forholdsvis stor Velhavenhed. Selv om Skibenes Tal var i Aftagende, ejede Byen dog i Følge Pontoppidans Danske Atlas 1768 17 Fartøjer, deriblandt eet ganske nyt og stort paa 1200 Td., og kunde drive Handel på det søndenfjældske Norge, på København, på østersøiske Stæder, på Lybæk og på Flensborg. Og skønt Landprangerne gjorde Borgerne stort Indpas i deres Næring, skønt der i selve Byen var altfor mange Handlende, idet endog Skræddere, Skomagere og Gårdskarle handlede, bryggede og brændte, så lod det sig dog ikke nægte, at Byen havde »fire af de bedste Herreder i Jylland med 21 Herregaarde

nær og rundt om sig», og at den kunde have god Handel, »når Korn og Fedevarer gielde noget».

Et Vidnesbyrd om Horsens' datidige Velstand er først og fremmest de gamle Bygninger, Byen endnu har bevaret. Horsens er fattig på Huse fra 1500'erne og 1600'erne; i hele Byen er der vistnok kun et Privathus, der stammer fra Slutningen af 1500'erne, en interessant og ejendommelig Bindingsværkslænge i Søndergade Nr. 29, og, hvad der er ulige mere usædvanligt, kun een eneste Bindingsværksbygning fra hele det følgende Århundrede, en Del af Ejendommen Nørregade Nr. 4 på Hjørnet af Graven. Men til Gengæld for denne Fattigdom vrimler der i Byen af statelige og kønne Bygninger fra 1700'erne, grundmurede Ejendomme som den Lichtenbergske Gård og Apoteket, og især Bindingsværksbygninger. På en Tid, da Bindingsværket i andre Købstæder blev ganske tarveligt og glat, og da Façaderne mistede deres Stokværksfremspring og ikke længere udstyredes med Snitværk, byggedes der i Horsens endnu rigt udskårne Gårde, og lige til Aar 1800 holdt man her fast ved den gamle Skik, at sætte oplysende, halvt religiøse, halvt verdslige Indskrifter over Husenes Porte og Døre. De horsenske Hussprog, der ofte er versificerede, fortjente engang at samles og udgives med lignende Omhu som Kolding Bys Indskrifter¹⁾, og selve Bygningerne, der endnu mere end Indskrifterne er udsatte for Ødelæggelse, burde beskrives, inden det er for sent.

Trods adskillige Forarbejder tør Forf. dog endnu ikke tage en sådan Opgave op. Her skal der kun tales om

¹⁾ Sml. I. O. Brandorffs grundige Arbejde i sidste Hæfte af Vejle Amts historiske Aarbøger. — Nogle enkelte Horsens-indskrifter er aftrykte i Horsens Avis ²³/₂, 1898; men Samlingen er ufuldstændig og Gengivelserne ikke fuldt korrekte.

den ypperste af Horsens Bindingsværksgårde, den mærkelige Karnapgård på Søndergade ved Siden af Apoteket. Til en vis Grad er den bleven tagen som en typisk Repræsentant for nationalt dansk Bindingsværk. Dengang Arkitekt V. Koch tegnede Danmarks Pavillon til Verdensudstillingen i Paris 1900, valgte han, med fin Forstaaelse af vor hjemlige Bygningskunsts Historie, Bindingsværket til Materiale og hentede rundt om fra vore gamle Købstadshuse Motiver, som han samlede til en ny, kunstnerisk Enhed. Men i Pavillonens Hovedlinjer, Gavlen og den spirprydede Karnap, begge med glimtende Vejrfloje øverst oppe, fulgte han tydeligt Karnapgården i Horsens. Kunstnerisk set var dette fuldt ud forsvarligt; historisk set er det maaske mindre korrekt. Thi ret overvejet er Karnapgården ikke nogen almindelig Repræsentant for dansk Bindingsværk, men et Unicum. Ligesom Horsens brede Søndergade er noget for sig selv, saaledes har Karnapgården ingen ganske tilsvarende Søsterbygning, hverken i Horsens eller i nogen anden dansk By. Så hjemlig og hyggelig Karnappen tager sig ud, med de tillokkende Udkigsvinduer og det lave, løgformede, spåntækte Spir, maa det dog indrømmes, at ingen anden borgerlig Bindingsværksbygning kan pynte sig med et saadant Tårn.

I andre Henseender er Bygningen mindre ejendommelig. Det er således et almindeligt Træk, at Façaden egentlig dannes af to Huse, en Portbygning med Længdesiden til Gaden, og en lang Sidefløj, hvis fremadvendte Gavl er sammenkomponeret med Portfløjen, saa at begge Afsnit udadtil virker som en Helhed. Denne Grundplan frembyder sig naturligt, når det gælder at bebygge en Hjørneejendom eller et dybt Areal med en

kort Façade som her i Horsens, hvor Karnapgårdens Grund strækker sig fra Søndergade helt ned til Åen. Den har været ret almindelig i mange Byer, især i Kolding og Ribe, og den kan snarest betegnes som en Krydsningsform af de nordtyske Søstæders og de saxiske Bøndergårdes uforfalskede Gavlhuse og af gammeldanske Bygninger, der ikke vender Gavlen, men Langsiden frem mod Beskueren. Ogsaa Tømmerværkets og Murværkets Hovedtræk er de almindeligt. gængse. På de solide Kældermure ligger Fodtræerne, hvori de lodrette Stolper er indtappede, sammenholdte med vandrette Løsholter og andet Fyldetømmer og foroven forenede med en vandret Rem, hvorpå atter Loftsbjælkerne hviler, hvorefter de samme Konstruktioner gentager sig i øvre Stokværk. Materialet er gennemgående det solide Egetræ, og mellem Tømmeret er Murstenene ordnede i Mønstre. Trods sin gammeldags Soliditet har Karnapgården dog fra første Færd haft et mere moderne Præg end Bygningerne fra Bindingsværkets Glansperiode under Frederik 2. og Christian 4. Bagsiderne svarer til Nutidens Tømmerkonstruktioner, og selv paa Façaden har man bortkastet Knægtene, der i de ældre Huse tjener til at sammenholde Stolper og Bjælker og til at støtte Stokværkenes Fremspring. Men i andre Henseender er man bleven ved det gamle. Er end Knægtene forsvundne, krager baade øvre Stokværk og Gavlen dog noget ud, og både »Overgangsfoden« (det vandrette Tømmerstykke nederst i øvre Etage) og de mellem Bjælkehovederne indskudte »Fyldholter« er udskårne med fine Ornamentter. Rundt om i Danmarks Købstæder findes der adskillige Bygninger, der er konstruerede på samme Måde, men udenfor Horsens finder man ikke Bindingsværk dekoreret med Stilformer, der hører hjemme i

hjemme¹⁾. Her passer dens Mål ganske nøje, og her, over Husets Hovedindgang, har den strax kunnet fortælle enhver Indtrædende om Bygherren og hans Sindelag.

Claus Cortsen er, eller burde være, erindret i Horsens den Dag i Dag. Hans Mindetavle i Vor Frelsers Kirke meddeler, at han døde 1740 i sit 67de År, at hans Hustru Gjertrud Hofgaard²⁾ døde 1766 i sit 70de Aar, at deres 27årige Ægteskab var velsignet med 7 Sønner og 3 Døtre, hvoraf een Søn efterlevede dem, og at deres Begravelse er »nest neden Choret«. Og den korte Gravskrift slutter :

Horsens gav dem Liv og Lykke,
De igien gav arme Brød,
Kirken gav de Spir og Smykke,
Hviler nu i Abrams Skød.

Hermed sigtes der til, at Claus Cortsen i 1737, da St. Ibs Kirkes Tårngavle var forfaldne, tilbød i Stedet for Taget og Gavlene at bygge »et lidet Spiir« på sin egen Bekostning og holdt sit Løfte på den Måde, at han rejste det nuværende, 27 Alen høje, kobbertækte Kirkespir³⁾. Hvad Brød han har givet de fattige, kan derimod ikke nøjere oplyses ; sikkert er det blot, at han to Gange som Testamentexecutor for kvindelige Slægt-

¹⁾ På dette ene Punkt er altså den i Meddelelser fra Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring I, S. 42, meddelte Rekonstruktionstegning efter min Opfattelse ikke korrekt, mens den ellers giver en god Forestilling om Bygningens oprindelige Udseende.

²⁾ En Datter af Borgmester Stephan Rasmussen Hofgaard. Sml. Hofmans Fundationer II. Horsensslægters Stamtavle ved S. 164.

³⁾ Fabricius : Horsens, S. 50 f.

ninge kunde sørge for større Legater, første Gang, da hans Broder, Borgmester Morten Cortsens Enke Margrethe Bering ved et Testamente af 1730 havde bestemt, at 1100 Slettedaler skulde fordeles mellem Klosterkirken, Latinskolen og Byens Fattige, og siden 1740, efter at hans afgangne Søster Dorothea Diderichs Datter, salig Broder Lichtenbergs Enke, havde ønsket at legere en Sum til et eller andet velgørende Formål. Ved denne Lejlighed tænkte Claus Cordsen en Tid på at indrette »en publique tysk eller dansk, samt Regne- og Skriver-Skole«, havde også købt Grund dertil på Søndergade, men opgav siden Tanken, da den stødte på forskellige Vanskeligheder, og oprettede i sit Dødsår en Fundats. »Endskiønt min salig Søster ingen Tider begierede, langt mindre foresatte mig enten Summen af Pengene, eller hvortil de egentlig skulle anvendes, men overlod det altsammen til min egen fri Villie, derudi at dispensere og foranstalte, som jeg selv lystede, har jeg dog for så meget mere at fuldkomme hendes Villie, legeret og bortskienket, ligesom jeg nu hermed legerer, og til Guds Ære aldeles bortskienker den Capital 1000 Sldr¹⁾. 200 Sldr. skulde bruges til Kirkens og til hans Gravsteds Reparation, hvor det mest tiltrængtes, 200 til det nybyggede Kirkespirs Vedligeholdelse, 200 til fattige husarme og højnødtrængende Menneskers Subsistence og Hjælp og 400 til at forbedre Latinskolelærernes Lønninger.

Claus Cortsen synes da at have været et værdigt Medlem af de Patricierslægter, Bering'erne, Hofgaard'erne, Lichtenberg'erne og Cortsen'erne, der i 1700'erne blomstrede i Horsens. Hans Overvejelser over, hvorledes hans Søsters Ønsker bedst burde opfyldes, viser, at han har haft åndelige Interesser, hans Redebonhed

¹⁾ Hofmans Foundationer II, S. 181.

til at opfylde hendes formløse og ujuridiske Begæring tyder på et redeligt Sind. Men det er dog hans Byggestyrelse, der i det lange Løb vil sikre hans Eftermæle.

Kirkespiret skal nok blive staaende gennem Tiderne. Trods sine bisarre Former blev det heldigvis respekteret, dengang Vor Frelsers Kirke fik sin Hovedreparation, og nu kan alle se dets karakterfulde Ejendommelighed. Vanskeligere stiller det sig med Gården på Søndergade. Allerede flere Gange er Facaden ombygget, fordi der skulde indrettes stedse større Butiksruder; af nedre Stokværk står i Virkeligheden kun Stolperne, og alt mellem dem er Spejlglas. Det ser ikke godt ud, og for-gæves har man søgt at hjælpe derpå ved en velment, men ikke helt vellykket, stilmæssig Istandsættelse af øvre Stokværk. Tilmød er der Fare for, at hele Bygningen kan blive nedrevet; den ligger på en kostbar Grund, som kunde udnyttes på bedre Måde.

Det er derfor meget glædeligt, at en Kreds af Horsensborgere, der har sluttet sig sammen i en Museumsforening, arbejder på at få den bevaret. Ypperligt vilde den passe som Hjem for et Bygmuseum, der her i Horsens fortrinsvis vil kunne belyse 1700'ernes borgerlige og kommunale Liv, og hvis Samlinger vilde passe udmærket i Værelserne, hvor der endnu er bevaret Kaminer, Fodpaneler og malede Døre fra Gårdens første Tid. Og kunde Façaden blive ført tilbage til sin oprindelige Stil, kunde Butiksruderne fjernes og erstattes af Bindingsværk og små Vinduesrammer, kunde Murtavlene blive ommurede i deres gamle Karakter, vilde man atter få et levende Indtryk af Gården i dens Velmagt.
